

PETRIK BÉLA

*A lakiteleki sátor felé**Kármentő - Egy lap margójára¹*

lapot alapítani 23 évesen kell.² Inkább úgy mondanám: lapot szerkeszteni 23 évesen kell. Azon kevesek közé tartoztam a szocialista rendszer idején, akinek egy véletlen szerencse folytán megadatott ez a lehetőség. A legjobb iskola és otthon magunk képére formált lap, mely bennünket is alakít.

Értelmiségivé válni nem a diplomának, a képesítést tanúsító papírnak a megszerzését jelenti, hanem magunkban annak az érzékenységnek az érvényre juttatását, amellyel a köz legapróbb sóhajtásaira is reagálunk, annak a készségnek a kifejlesztését, hogy hajlandók legyünk a sóhajtások oka után nyomozni, s azokért perelni. Értelmiséginek lenni: egyet jelent azzal a vállalással, amellyel elfogadjuk a testen a fej szerepét, testben a lélek, lélekben az erkölcs feladatát. Vágtázó korunk csak néhány évet ad, hogy ezt a készséget kifejleszthessük magunkban, azután a közöny beletapos a közömbösség aszfaltjába. Csak néhány év az az idő, mely alatt életformává és belső igénnyé válhat mindez.

Értetlenül szemlélem hát az előttünk járó nemzedékeket, miért ennyire figyelmetlenek, süketek ezzel a most cseperedő generációval szemben: egy-egy apró mulasztásuk miatt akár nemzedékek válhatnak némává. Nem tanultak saját nyomorukból? Hiszen mire ők is odáig jutottak, hogy artikulálhatták véleményüket, eszméiket, „színre léphettek”, nem maradt belőlük csak néhány hírmondó, egy szétkergetett sereg utóvédharcosai. Előttük sincsenek nemzedékek, csak barátok, baráti társaságok. Az összezördüléseknél sem a nemzedékek szükség-szerű vitája dúl, hanem az irányzatok csatái. S az irányzatok egyetlen mamutnemzedékből állnak, melyek korban tartanak harminc évestől a halálig.

Ma már árnyaltabban fogalmaznék, de ma is elsőrendű fontosságúnak tartom az „utódok felnevelésének” igényét és szándékát. A fenti mondatokban megfogalmazódó keserűséget nyilván a lap kényszerű befejezése hangolta. Akkor úgy éreztem, hogy cserben hagytak bennünket.

Egyetemre régi barátommal vidékre kerültünk. A miskolci környezet, lévén nagy iparváros, nem kedvezett az autonóm és önmagát szervezni és irányítani akaró kulturális és szellemi életnek. Így a szaktárgyon kívül is tájékozódni óhajtó maroknyi fiatalság, melyhez a fordított kiválasztás útjain hamar kapcsolatot találtunk, magára maradt. Az egyetem vezetése azonban tanúsított annyi „toleranciát” irányunkban, hogy érdeklődésünket intézményes keretek között is szolgálhattuk, s hogy így ellenőrizhetőbbé váljon. A „Teaház” otthont teremtett e közösségnek, szálláshelyet a maroknyi csapatnak és problémáiknak. Szellemi kommuna volt, ahol együtt próbáltuk meg kalákában felépíteni világképünket, formálni ízlésünket, tájékozódni az ország gazdasági és politikai térképén. Segítségünkre volt ebben és megfordult nálunk Csoóri Sándor, Bauer Tamás, Zalán Tibor, Csurka István, Csengey Dénes, Kósa Ferenc és Balczó András.

Barátom és iskola- későbbi szerkesztőtársammal már középiskolás korunkban abban a szerencsében részesülhettünk, hogy a „régii Mozgó Világ” szerkesztőségének kibővített baráti találkozóján szerezhettünk tájékozódási pontokat, olyan kiváló személyektől, mint házigazdánktól,

idősebb Gorondy-Novák Sándortól, Kéri Kálmántól, Csoóri Sándortól, Gergely Andrásról, Alexa Károlytól, Kulin Ferencről, Czákó Gáborról, Mátyóki Endrétől, Kiss Gy. Csabától, néha Szörényi Lászlótól és Víg Károlytól s a sok más megforduló ismerőstől és ismeretlentől.

A társaság minél aktívabbá vált, annál inkább szigetelte el magát fölfelé, és legyünk őszinték, lefelé is. Önkorlátozásunk egy ponton túl értelmetlenné vált, s a „Teaház” önmagát oszlatta fel. Tucatnyi értelmiségi szerepre készülő, gondolkodó fiatal maradt otthon és Fórum nélkül.

Elszakadtam a többiektől, térben legalábbis: Pesten folytattam az egyetemem. Átkerülésem után, szinte hetekkel, még bele sem szokva új környezetembe, egy szerkesztőségi státust ajánlottak fel nekem és másoknak, a Jogi Kar korábbi folyóirata – „Prókátor” – szerkesztő nélkül maradt. Az ajánlat felettébb csábító volt: egy kiadás feltétel nélküli-sége. Nem kellett sokáig gondolkodnom, elvállalom-e. Éppen kapóra jött a lehetőség: újra otthont lehetett berendezni valahol, ahol elképzeléseinket megvalósíthatjuk. Hiszen számomra természetes volt, hogy azok, akikkel Miskolcon együtt „nevelkedtem” ugyanúgy magukénak tudhatják a lapot, mint én. Levegőt szippantottak a víz alá nyomot fejek, oxigéntartalékot vehettek magukhoz az újabb merüléshez, hitet és önbizalmat arra, hogy van mit, lehet és szükséges tenni. Hiszen egyesek már menekültek a boldogító családalapítás-fenntartás mindennapos robotjába, mások sehogyan sem találva helyüket az örökre „Isten veled” gondolatát forgatták fejükben.

A lap tehát úgy indult, hogy a szerkesztőség, az elképzelések, tervek, koncepció már „együtt voltak”, igaz a lap és én Budapesten, a többiek 200 km-re innen.

Újságunk alapvető élménye magyar értelmiségi mivoltunk volt. Az a vegyítő, magába olvasztó hajlam és alkat, mely egyszerre építi magába Szabó Dezső *Elsodort faluját* és Cs. Szabó László esszéit, Németh László életművét és Márai Sándor írásait, a néptáncházak hangulatát és Queneau darabja színházi bemutatójának élményét. Egyszerre voltunk életet élvező dzsentrik, európai igényeket támasztó polgárok, sorsközös-séget vállaló népiek és könyvtárbújó filozofok. Alkatilag városi értelmiségiek voltunk, a polgár-intellektuellek életformájával, mégsem azzal az igénnyel és ízléssel, amit fél évszázaddal ezelőtt ez az életforma automatikusan jelentett volna. Hiszen szívvel-lélekkel elköteleztünk voltunk a népi-nemzeti eszme mellett, magunkénak vallottuk és tudtuk erkölcsigényeinket, hagyományápolásukat s a nemzettel szemben érzett elkötelezettségüket. Magyar értelmiségiek voltunk, osztályok, nemzedékek és irányzatok összekötő hídjai.

Mindezt őszintén írom ma is, azzal a szerény megjegyzéssel, hogy a népiség eszméjét, ma már nem biztos, hogy valamennyien vállalják, s tulajdonképpen a mai politikai helyzetben ez a fogalom ma ismét mást takar, mint a fenti sorok írásakor, 15 évvel ezelőtt. Akkoriban e kategóriának domináns eleme a kommunistaellenesség volt, mely így közös nevező lehetett, és volt is.

Az idő sürgetett: gyorsan és jól kellett produkálnunk, nehogy elvehessék az újság-szerkesztés lehetőségét, melyre ekkor már többen is készültek. Az első szám hamar összeállt. Kicsit szerkesztetlenül, egyelőre tematika nélkül, beleaprítva mindent, amit jónak találtunk, s amely megütötte azt a szintet, amelyet magunk elé tűztünk. Mást akartunk csinálni, mint ami korábban volt: a diáklap addig csak a menza és a KISZ iroda közötti teret futotta be oda-vissza. Ebből a szorításból akartunk kiszakadni, értelmiségi kiképzőtáborrá alakítva az újság oldalait, nemcsak a kar, hanem az egész egyetem s az összes

budapesti és vidéki egyetem közösségei számára, sőt azon túl is. E törekvésünk eredménye: a lapba öt egyetem fiataljai írtak, hét egyetem és főiskola falai közé és számos városba jutott el.

Ez így ténybelileg igaz és mégsem. Valóban számos egyetem hallgatója írt a lapba, de mindannyiuknak volt egy közös vonásuk, nevezetesen, hogy szűk baráti körüinkböz tartoztak. A lap tényleg számos helyre jutott el, de minden helyhez személyes jó barátunk kötődött. A lap nem intézményesült, ma már tudom, hogy túl személyes volt.

Az első szám 1985 elején elkészült, magán viselve a tapasztalatlanság összes előnyös és hátrányos tulajdonságát. A kéthónapi nekigyürkőzés eredménye: helyenként színvonalas írások, néhány nagy név, melyet akkor fontosnak tartottunk, hogy iránymutatóul szolgáljon olvasóink számára. S a nagy nevekkel még egy célunk volt: összehozni befutott írókat és publicisztikai pályájukat éppen csak elkezdőket. Így kerülhetett egymás mellé az első számban Csoóri Sándor³ és Zsille Ákos, Veress Miklós és Gordos Csaba, Könczöl Csaba és Breznay András vagy éppen Vadász György építész. Felcsillantottuk hát a nagy találkozások lehetőségét.

Megilletődötten vártuk, mikor is fedezik fel csendben készített ajándékunkat. A csend egyre makacsabb volt, sehogy sem akart véget érni. Két kézzel csapkodtunk magunk körül, de a hullámgyűrűk el sem indultak. Az nem lehet, mondtuk, hogy semmiféle érzelmet nem ébresztett, hogy semmiféle indulatot nem kavart a lap. Az egyre keményebb csend s a kritika hiánya pedig növelte bizonytalanságunkat. Azt sem tudtuk, hol hibáztunk, s minden további munkánk megkérdőjeleződött ennek hiányában. Az elmarasztalás legalább az elmarasztalás képzetének fájdalmát szüntette volna meg.

Aztán megtört a csend, s mehettem az első személyes beszélgetésre, ekkor még egyedül. Csak beszélgetés volt, jelzés, hogy a korlátlan szabadság korlátjait súroltuk.

Ma már nincs előttem a belügi tisztként bemutatkozó fiatalember arca, ha szembe jön az utcán, nem ismerem meg. Számomra akkor az volt fontos, hogy a batalom, amelyet addig sosem láttam szemtől-szembe, melyről addig csak beszélgetéseken hallottam, most nekem is megmutatta magát. Nem tagadom némiképpen mellbevágóan.

A szám szép lassan elfogyott. Elvesztettük illúzióinkat, megcsontosodtunk hitünkben és elképzeléseinkben, megerősödtünk szakmai ismeretekben, és megvált tőlünk egyik munkatársunk. Ma már nem érzem áruháznak tettét. De mégis ez volt az a szám, ahol utoljára tudtunk még a semmire sem odafigyelés nyugalomával dolgozni, amely után szerkesztési elképzeléseink legalább egy szemponttal bővültek. Mostanra már megjött az elégtétel az akkori kudarcért: régi számaink közül ezt az elsőt keresik leginkább.

Szerkesztői elképzeléseink közül a legfontosabbnak mindig is azt tartottuk, hogy korosztályunknak adjunk teret. A mai sajtóstruktúrában fiatal, kezdő író alig kap lehetőséget arra, hogy tehetségét igazolja, s még kevésbé arra, hogy kísérletező kedvét kipróbálhassa. Hol vannak a Zsinka Ferencek, akik egy fiatal Németh Lászlónak tág terű laboratóriumot biztosítottak (egy éven át minden számban szabadon választott gyakorlat), vagy egyáltalán képességét fölismerték? S hol van arra lehetőség, hogy megválaszthassa: hol és kikkel akar!! együtt publikálni? Ez a réteg alig kap teret, de még biztatást sem sokat. Hány és hány tehetséget láttunk rövid szerkesztői pályafutásunk alatt, akik végleg letették a tollat, de oly határozott mozdulattal, hogy az többé fel sem vehető. S a szemükre sem hányhatunk semmit. Belekóstolni a „beszélés-jelenlét” ízébe, bizton tudva, hogy a forrás előbb-utóbb elapad, jogosan tűnhetett számukra felelőtlen önáltatásnak.

Hiszen mi, barátai, ösztönzőik letesszük utolsó vizsgáinkat, átadjuk a szerkesztőség kulcsait, és utána? Nem áll helyünkre senki, s maga a lap státusa is megszűnni látszik.

Hibánk, hogy utódainkat nem találtuk meg, bárhogyan kerestük is. És mégsem az, mert csak egy maroknyi ember volt az, akik járták az országot, írták a cikkeket, kutatták a szerzőket és lehetséges szerzőket, szerkesztették az anyagot, gépelték a kéziratot, verekedtek az adminisztrátorokkal és a nyomdással, rakták az újságot, esetenként 30–40 ezer lapot darabonként, kötötték, fűzték, terjesztették. Mindehhez sok pénz kellett volna, nem pótolhatta a lelkesedés, mert csak mi voltunk megszállottak. A többség már józanul számolt, s az előszobákban üldögélt délutánonként. Pénzünk pedig nem volt, így a munka dandárját ketten végeztük, és tudtuk, hogy erőnk véges.

A következő számnak – 1985 novemberében jelent meg – határozott elképzelésekkel, összefogott koncepcióval és kisebb bátorsággal vágtunk neki. Ma már tudjuk, ez volt a leggyengébb számunk, bár az érdeklődés nagyobb volt, amit az előző hírének tulajdoníthattunk. Témájául egy olyan fontos kérdést, égető problémát választottunk, mely a két világháború közötti időszak közvéleményében is már – Fülep Lajos, Kodolányi, Kiss Géza óta – ott zúgott, s amely napjainkban sem csitult: a népesedés, az egyke, a demográfia, a nemzet fogyásának kérdését. Toborzódó olvasóközönségünk nem volt hajlandó erről a számunkról tudomást venni. „Szakkérdés” – ütötték el maguktól a problémát. Szakkérdés? – döbrentünk meg, hiszen akkor el sem tudtunk volna képzelni fontosabb, aktuálisabb témát, s mennél mélyebbre merültünk bele, annál súlyosabbnak tűnt előttünk a helyzet. Már tudtuk, hogy a statisztikák nem hamisak és mégsem helytállóak, hogy a jelen és a jósolt jövő sokkal kedvezőtlenebb, mint láttatják, de érdeklődést, felindulást mégsem sikerült szítanunk.⁴

S egy poros kis irodában Dányi Dezső megírja a szám legjobb tanulmányát,⁵ mi pedig csak évek múltán tudjuk meg, ki is volt ő. Az a Dányi Dezső, aki a hatvanas évek elején munkát és szellemi otthont szerzett Bibó István számára.

A számot mégis teljes csődnek érezzük.

A másik vonalon is teljes a csend: gyengét produkáltunk.

De már fogalmazódott bennünk a következő szám, sőt számok terve. Még ki se söpörtük az előző maradékát (az egyetlen egyszer előfordulót), s vele csalódásunkat, még tépelődöttünk vesződéseinken, de már égett bennünk az új téma. A szegénység. S közben készül – szinte önkéntelenül – még egy: a nemzettudatról. Hiszen kérés nélkül befürt miskolci körünk egyik legfelkészültebb tagjának hatalmas – méreteiben és mondani valójában – alkotása, mely azzal nyújtja a legnagyobb feladatot, hogy álláspontjával ugyan nem értünk egyet, megválaszolni azonban iszonyatos próbatételt jelent.⁶ S mi, hogy a bizalmat megszolgáljuk, számot kezdünk az írás köré kerekíteni.

Hadd szóljak kitérőül néhány szót erről a fiúról, hiszen esete típuspéldája mindannak, amiért ez az egész írás szót emel. P. S. egyetemi évei alatt tizenegy néhány nyelven olvas, s végzés után több tanszék várja. Egy évet tud csak eltölteni az egyiken, s nyilvánvaló volt: egy megmerevedett vidéki ideológiai tanszék nem nyújthat kielégülést annak a fiatalembernek, aki a magyar valóságban derékig állva és támaszkodva rá európai kitekintésre készült. Hiába próbáltuk a figyelmet ráirányítani, teljesítményét elismerték, de mindenki dolga előrébbvaló, mint az övé. Ez a fiú mára visszavonult a „közéletől”, filozófiát, teológiát és egyiptológiát egyszerre tanulva eltemetkezett a könyvtárak mélyére, hogy onnét többé ki se mozduljon. Hajnali négykor kel, takaríta-

ni jár. Nem tudom ki és mi lesz képes arra, hogy valaha tudását velünk megossza, hogy egyszer azt a köz szolgálatába állítsa, vagy hogy esetlegesen ne hagyja itt az országot.⁷

Tanulmányára a válaszadást a kiváló történész-tanár, szellemi iránymutatónk egyike, Gergely András vállalta,⁸ kiegészítve minket, oszlopot rakott építményünk alá. Miskolci barátaink köréből is érkezett még egy írás, Szabadfalvi József *Politikai kultúra és nemzettudat* címmel. A tematikus tanulmányrészhez ekkor sikerült először hozzáigazítanunk a kitekintést. Évfolyamtársunk a felvidéki magyarság helyzetét elemezte dolgozatában,⁹ egyik tanárunkkal készített riport pedig a lengyel nemzettudatról szólt (melynek része azóta egy lengyel folyóiratban is napvilágot látott).¹⁰ Cseppnyi rokonszenvtüntetés a lengyelek mellett, aminek aktualitását az adta, hogy lapjainkban éppen akkor zajlott vita egy lengyel történész és egy magyar író között.¹¹ Tulajdonképpen szakmai dolgokról, végső soron a két nemzet viszonyáról, barátságáról. Próbáltunk a vitába közvetlenül is beleszólni,¹² de határozottan elutasítottak bennünket. Így csak ebben a formában voksolhattunk, nem az egyes ember, hanem az általa képviselt eszme mellett. S technikai okok miatt a párhuzamosan szerkesztett lapok dupla számmá változtak.

A szám másik felének tematikája a szegénység. Még megelőztük a nagy folyóiratokat, lapunk szerzői nem lerágott csontokat marcangoltak írásaikban.¹³

A két szám közé Mányoki Endre szerkesztett irodalmi blokkot: avantgárd a húszas évektől napjainkig, Szovjetuniótól Magyarorszáig.¹⁴

A szám végleges elkészülését a szokásos technikai problémákon túl egyetlen mozzanat zavarta: egyik beszélgetőtársunk megijedt leírt szavai láttán, s visszavonta a már beszerkesztett interjú engedélyét. De a nyomdagép már pörgött. Megijedni késő, az újság napvilágot látott. 1986 májusában jártunk.

Soha ekkora sikernek nem örülhettünk, és „vitték hírünket”, keresték előző számainkat. A dermedtség kezdett felengedni körülöttünk, már éltünk a köztudatban, már amelyiket magunk annak gondoltunk. S a másik vonal hallgatott: örömünk felhőtlen. Ekkor kínálkozott alkalom arra, hogy olvasóinkkal személyes kapcsolatot teremtsünk, eseteket rendezzünk, hogy egy-egy szám tovább élhessen az egyszeri 60–80 oldalnál. Nem kaptunk hozzá helyiséget, tervünk megdőlt, bár véglegesen soha nem adtuk fel. (Ma már tudjuk: semmi sem lehetett belőle, mert falakon, újságoldalakon keresztül szabad együtt gondolkodni, de azonos térben együtt gondolkodni már nem, hiszen az újság mellé már közösséget lehetett volna kovácsolni).

Ebben a dupla számban már tudatosan alkalmaztuk felfedezésünket: a beszélgetéseket. A riport mindig is az újságírás könnyűlovassága volt, aktuális, gyors, mindent lehet kérdezni, és mindent lehet válaszolni. Ezekben a beszélgetésekben szerettük volna a riportok gyorsaságát megőrizni, de a könnyűlovasságot felpáncélozni. A lap rendszertelenül jelent meg, így az aktualitásról, a közvetlen reagálás igényéről le kellett mondanunk. Ehelyett a tartalom értékesebbé, „mélyebbé” tételével próbáltuk ezt a hiányt ellensúlyozni. Így lettek ezek a beszélgetések meg nem írt esszék. Ezeket a beszélgető esszéket fedeztük fel. Hat számban hat megjelent riport és néhány, amely nem jelenhetett meg, s ezek közül is a legsikerültebb, a lengyel nemzettudatról szóló.

Az utak már bejártak. A következő szám terve már évekkel ezelőtt készen állt, már akkor, amikor még nem is volt újság. Emlékmű vagy inkább apró márványtábla egy magyar géniusz emlékére: Latinovits-emlékszám. S a mindenség megmozdul, egy hónap alatt elkészült az újság! Ahová fordultunk, segítő kezek nyúltak felénk, senki sem rest

alapot ásni, amikor Latinovitsról van szó. Barátságok szövődtek, s egymásra csodálkozások a húszéves szerkesztők és a húsz-negyven-hatvan-nyolcvan éves segítők-munkatársak között: mi ugyanazt akarjuk. Szerzőink csodálatosan értették tervünket: nem színházi karriert rajzolni, hanem sorsot ábrázolni. Egy szápra felfűzött ima az egész szám, mint egy rózsafüzér.

Ha az előbb Mátyóki Endrét kellett megemlítenem, akkor úgy ennél a számnál Szigethy Gábort kell kiemelnem, aki családi kötődése révén, írásán túl (Emlékezünk a Színészkirályra), mintegy belülről is segítette munkánkat. Az ő közvetítésével jutottunk hozzá egy Latinovits Zoltánról szóló versösszeállításához. A számba írt még Ablonczy László (Latinovits Zoltán programja), részleteket közölhattünk a színháztárs, Dobák Lajos visszaemlékezéseiből, eredeti, kiadatlan Latinovits-dokumentumokat adhattunk közre elsőként (Latinovits Zoltán levelét Szendrő Józsefhez, továbbá egy feljegyzését), s az egész számot Latinovits Zoltán édesanyjával készített beszélgetésünk részleteire fűztük fel. A számot megfejeltük egy kortársainkkal folytatott kerekasztal-beszélgetéssel, amelynek kapcsán azok nézőpontját kívántuk bemutatni, akik Latinovitsot már nem láthatták életében. A szám összeszedettségét talán jelzi, hogy Latinovits Zoltánnal foglalkozó kötetek, írások ma már forrásként említik a lapszámot, egyes írásait (Bálint László: A varázsló halála) kötetek újra közlik.

Még nem került nyomdába az újság, a kéziratok még gondosan elzárva heverték a fiókokban, mégis megszólalt a másik vonal. Néhány kijelentés megint átszakította a korlátokat. De nem erről volt szó. Hanem próbáról, mennyire vagyunk elszántak. Mire elengedtük az izzó vasat, már nagyjából tudtuk, hogy bántódásunk talán nem esik. Maradhatunk szerkesztők, pestiesen szólva, lehet még egy dobásunk, úgy vélték értünk a szóból. 1986. év végén megjelent az újság, már számolatlanul vitték, ötösével, tízesével, napok alatt elfogyott az utolsó példány is. Tudtuk, már csak egy számra van időnk.

A legutolsó „elbeszélgetésnél” világosan tudomásunkra hozták, hogy ez volt az utolsó botlásunk. A következő után – egyéb retorziók mellett – nem szerkeszthetjük tovább az újságot. Ez természetesen azt jelentette, miután minden szám esetében botlottunk, hogy legfeljebb még egy kiadására van lehetőségünk, ha egyáltalán még megjelenhet.

Kicsit visszaneztünk: két és fél év alatt öt szám, alig fél tucat. Magunk is megdöbentünk, milyen keveset produkáltunk. Mi is volt az oka? Hiszen mi egy-egy számot legfeljebb két hónap alatt összeállítottunk, s így akár évente hatszor is megjelenhetett volna a lap – ahogyan azt eredetileg terveztük. Szerzőink pontos határidőt tartva dolgoztak, az egyes számok időben elkészültek.

A kész számokat azonban az előzetes cenzúra szabályainak megfelelően, mindig be kellett mutatnunk. Az első lépcsőben értékelték az anyag tartalmi részét. Cenzorunkban azonban gondolkodó és problémaérzékes személyt ismerhettünk meg, akivel mindvégig szinte baráti viszonyban állottunk. Néha segítségünkre is volt, hiszen helyzeti előnyéből fakadóan a szervezeti keretek buktatóit nálunknál sokkal jobban ismerte. Mindig szolgált jó tanáccsal: hogyan is előzhetnénk meg az adminisztráció lomhán készülődő lépéseit. Miatta soha egy szót nem kellett kihúznunk az anyagból. Talán ő is érezte a mostoha s mindkét felet megalázó helyzetet. Nála kaptuk az első pecsétet.

Amíg azonban rajta napok alatt keresztülfutott az anyag, addig a többi pecsét megszerzése hetekbe, hónapokba telt. Az egyes számok így elfelejtődtek, soha nem álltak összes szerves egésszé. Megjelenésük időben széthúzódott, a rendszeres jelenlét ereje szétforgácsolódott.

Ekkor született az újabb ötlet: ha az újság nem jelenhet meg sűrűbben, párhuzamosan, kiadásokat szerkesszünk: Jel-Szó könyveket. Évente három-négy kötet, melyek egyetlen nagyobb tanulmányt tartalmaznak. Csak fiataloktól, ezt a fórumot kizárólagosan számukra tartva fenn. A beindításhoz még egyszer annyi pénz kellett volna, mint amennyit az újság felemésztett, s még egyszer annyi nyomdai kapacitás. Ösztöndíjunkat már elvitte a lap, az egyetemtől kapott számonkénti 800 Ft-ból pedig erre már nem tellett, a kapacitás bővítését pedig a vezetés nem engedélyezte.¹⁵

A Soros Alapítvány a lap utolsó számainál már létezett, működött a jogi karon, de nem kellett nekiünk, feltehetően mi sem nekik. Ők már megtalálták a maguk pártfogoltjait a későbbi Fidesz-fiúkban.

Az utolsó szám (melyet ugyan ezzel a tudattal szerkesztettünk, bár egy következő tervét is dédelgettük magunkba – de erről majd később) az addigi tevékenységünk összefoglalása kellett hogy legyen, így tematikája önkéntelenül is adódott: magyarság-nemzettudat.

Az utolsó számot előkészítő, barátainkhoz írott levelünket (az 1987. július 31-én kelt levelet kapták: Bihari Mihály, Czakó Gábor, Für Lajos, Gergely András, Hány Miklós [joghallgató – Miskolc], Kéri Kálmán, Kiss Gy. Csaba, Kulin Ferenc, Loss Sándor [joghallgató – Miskolc], Mátyóki Endre, Pethő Sándor [joghallgató – Miskolc], Sinkovits Imre, Szabó Gábor [egyetemi hallgató-tanárképző, Szombathely], Szörényi László) – ma már tudjuk – a BM elfogta, s ennek révén levelünk és mi magunk is bekerültünk a napi operatív, „Különösen fontos!” és „Szigorúan titkos!” információk jelentések körébe.

Nézve a Történelmi Hivatal által kiadott III/3-as jelentés szövegét, legelőször is büszkeség jár át: mi magunk is homokszemek voltunk a gépezetben. Azután az jut eszembe, hogy micsoda apparátus kellett ahhoz, hogy mezei egyetemisták szárnypróbálgatásait ilyen szinten figyelemmel kísérjék és dokumentálják. Akkoriban magunk is belül mosolyogva „játszottuk” konspirációs játékaikat: „Telefonon nem beszélünk!” Tulajdonképpen nem is tudom mennyire vettük komolyan akkor mindezt. Ma már azt látom, hogy nem eléggé, a rendszer sokkal szorosabban zárt, mint azt mi akárcsak álmunkban is gondoltuk volna.

A második, ami a jelentésről eszembe jut,¹⁶ micsoda remek vádiratot szerkesztettek volna ebből a jelentésből az '50-es években, micsoda pazar összeesküvésit per akasztottak volna a nyakunkba, ha a Párt érdeke úgy kívánta volna: „...megkezdték kiadványuk utolsó számának elkészítését, amelyben az eddigi számokban tisztázott elvi-eszmei támpontok alapján konkrét cselekvési programot (kiemelés tőlem – P. B.) akarnak adni a lap olvasóinak.” Gyanítom, az ötvenes években ennyi tényállásból kitelt volna néhány év kényszermunka, internálás és egyebek. Kicsit riaszt a gondolat, és észrevétlenül is – utólag regisztrálom csak – sóhajtok egy mélyet.

A harmadik, ami eszembe jut: URAMISTEN, A HALÁLOS ÍTÉLETET IS CIFRÁZ-ZÁK! Az ügynöki jelentést ugyanis gondos kezek stilizálták, egy-egy szó betoldásával, kibúzásával faragják a jelentés szövegét „ütősebbé”, kompromittálóvá. Hány ember volt erre, és miért beszélünk ma a Kádár-rendszer slamposágáról?!

A szerzőket gondosan válogattuk, felét korosztályunk képviselői közül, másik felét olyanok közül, akik számunkra hitelesen és iránymutatóként fogalmazhatták meg gondolataikat ebben a kérdéskörben. Szándékunk nem valósult meg, s a szám bevezetőjében ezt kellett írnom: „Arról szerettünk volna képet festeni, hogy korosztályunk milyen nemzetfogalmat alakít vagy alakított ki magának, milyen magyarságkép él benne, és ami ennél is fontosabb, mennyire meghatározó tényezői ezek magatartásának, cselekedetei-

nek. Tervünk csak részletekben valósult meg, hogy pontosabb legyek, alig valami abból. Nemzedékünk egyik fele tanulmányainak befejezéséhez közeledve, előszobákban tölti ideje egy részét, s neki már túl forróak vagyunk, vigyáznak, nehogy megégessük őt. Ők azok, akik sajnálkozva utasították vissza megbízásunkat. A másik fele pedig túl langyosnak talált bennünket, elfordult „úri passzióntól”. Nemzedékünk szótlán maradt! Kivonult az egyetemről, véletlenszerűen lehet csak rájuk bukkanni. Pedig tudjuk, hogy milyen erő rejlik bennük, hiszen számos híradás érkezik innen-onnan a bennünk feszülő energiáról, életkedvről, tenni akarásról. Születik egy nemzedék, s már hallatszanak első felsírásai, amelyek az újszülött tüdejét töltik meg oxigénnel...”

S hadd idézzem szerkesztőtársam gondolatát is, amelyek egy más oldalról bár, de ugyanerről a némaságról adnak képet. Némaságunk nem tudatlanságunk természetes folyománya, írta, hanem a közös hang hiánya. Márpedig ezeknél az alapkérdéseknél „nincs helye szellemi lazaságnak”. S a nyolcvanas évek fiatalsága hiába nevelkedik egy kultúrán, egy nyelven, mégsem tud nemzetben gondolkodni. De miért? – tette fel a kérdést. S bár sok okot megjelölt (értékektől kiüresedett világunkat, semmitmondó virágnyelvünket, amelyen beszélni tanultunk, de amelyen vitatkozni, eszmét cserélni nem lehet, ifjúságunk hiányát, hiszen „már 14 évesen tisztában voltunk azzal, hogy milyen varázsszavakra táruznak ki az egyetemek, hivatalok kapui”...), egy ponton találkozott véleményünk az oksorolásnál: a mesterek, szellemi apáink, pártfogóink hiánya. Hiszen nem arra volna szükségünk, hogy lapokhoz protezsálják írásainkat, hanem a mindennapos fizikai és szellemi együttlét akkumuláló erejére, hogy legyen kitől tanuljunk erkölcsöt, tartást.

Nem is csodálkoztunk, hogy kortársaink írásából egyre az a kétely csendült ki: érdeemes-e, szükséges-e ezt csinálnunk. Még építjük magunkat, még hiszünk abban, amit csinálunk, de mindez meddig lesz elég? S hogy hitet nyerjünk, beszélgetésre invitáltuk Kulin Ferencet, Szervátiusz Tibort, Zsolnai Józsefet. Kulin Ferenc egy magatartásmódellet vázolt elénk Kölcsey példáján keresztül.¹⁷ Humán értelmiségi számára adott szakmai és a nemzet sorsával szemben érzett erkölcsi felelősséget, mely hol aktív, hol a kívárni tudás, az érzelmi-szellemi töltekezés feladatát kínálja cselekvési lehetőségként. Szervátiusz és Zsolnai egy élet munkájával állított példát elénk.¹⁸ Kiss Gy. Csaba egy új nemzetfogalmat kísérelt meg felvázolni, mely inkább lehet mértékadó, mint az évtizedek alatt elkopott, elhasznált kategóriáink.¹⁹

De a számon most érintőlegesen végigmennünk felesleges: a nemzeti filmgyártással, az egyházi építészettel, szobrászattal foglalkozó írásokat (melyek mind a magyarság-nemzettudat kérdését boncolják) itt úgysem rekonstruálhatjuk.

Nem értem miért gondoltam ezt akkor így. Hiszen Reményi József Tamás „Keresztúton a magyar film” címmel remek kis dolgozatban foglalta össze az aktuális filmszemle kapcsán az akkor pezsgő és férfikorába lépő dokumentumfilméletet: Ottlik-Hajnali háztetőik; Béres Józsefről szóló dokumentum film; Sír az út előttem. S Szigethy Gábor nem kevésbé őszinte és szívhez szóló esszében mutatta fel a reformkor programját és erkölcsét korosztályunknak.

A szám, így csonkán is (hisz nemzedékünk szótlán maradt, azt mutatta felénk, ami: arctalanságát) korona lett 1987 májusában.

Korosztályunk megszólalóiról se hallgassunk méltatlanul: Grätz Antal Kelet Népe címmel küldött írást, Vadász Bence építészhallgató barátunk Kós Károly gondolataival húzott egy nagyot a számon, s három építész hallgató (Fánossy-Váncza-Szécsi) a második világháború utáni

szakrális építészetéről közölt olyan tanulmányt, amelynél jobb összefoglalást a mai napig nem olvastam.

A lap munkásságát, a szerkesztők munkáját méltatták és elismerték, az újság végképp kinőtte egy egyetemi diákfolyóirat kereteit.

Jézusom, de szerénytelen voltam! Ma már ezt nem gondolom, csak annyit, hogy az utolsó szám bármely írása – a szerző okán is – megjelenhetett volna éppen a „régí Mozgó Világban” vagy a Tiszatájban, s így talán kicsit igaz állításom. Bár a teljesség kedvéért meg kell említenem, hogy az Alföldtől a Szervátiusz-interjút visszakaptuk: „Szerettük volna közölni, ám jelenleg úgy tele vagyunk anyaggal, hogy jó ideig nem kerülhet rá sor.” – Keresztury Tibor szerkesztő válaszelevele, amelyért, ma már bevallhatom, sokáig nagyon mérges voltam, elsősorban nem magunk miatt, hanem beszélgetőtársunk okán, akinek egy ilyen hírverés akkoriban sokat jelenthetett volna.

Még szétküldtük következő számunk toborzó körlevelét, melyre egyetlen választ sem kaphattunk. A levelek nem érkezhettek meg a címzettekhez, s mi erős fenytést kaptunk az összekötő tiszttól.

A lap anyagi kerete kimerült, s az egyetem illetékes személye közölte, hogy a számonkénti 800 Ft-ot a továbbiakban nem áll módjukban rendelkezésünkre bocsátani.

Miután a szerkesztői helyiséget, mely egy használaton kívüli, 4 m² alapterületű rak-tár-telefonközpont volt, magunk kifestettünk, rendbe tettük, bebútoroztattuk (hiszen évekig hiába kértük), a dékán-helyettes – talán nem is önszántából hozott – döntése alapján elvették tőlünk. Mondhatnám: hiába harcoltunk éveken keresztül. Magára hagyott nemzedékünk felörlődött, szétesett, mint az előttünk járóké, s mi ittmaradtunk a szétvert sereg utóvédharcosaiként, hogy betagozódhassunk az előttünk levő egyetlen generáció valamely irányzatába...

A lap megszüntetését követően, a végjátékkal párhuzamosan, mint egyszerű szerző igyekeztem az általunk képviselt eszmeiséget továbbvinni, a Jel-Szónál egy fokkal „magasabb szintű” újságnál, az ELTE hivatalos lapjánál, az Egyetemi Lapoknál. Még láthattam Tompa László előadóját, a Forrás Kör népi szerzőkre emlékező műsor-összeállításait. Az Egyetemi Lapoknál némileg szokatlan sorozatba kezdtem, Sinka, Erdélyi, Illyés Gyula és Tamási Aron emlékestek recenziója apropóján, apró körpanorámát kívántam festeni a népi mozgalom nagy alakjairól, nem titkoltan Németh Lászlónak a Protestáns Szemlében 1927-ben megjelent portrészorozatától ihletetten, amely teljes évfolyam egy véletlen folytán került a körúti antikvárium mélyéről birtokomba. Talán a harmadik vagy negyedik darabnál tartbattam, amikor a szerkesztők és az „olvasók” észbe kaptak, Erdélyi Józsefet és részben Sinka Istvánt kiemelve a sorból, olyan nagygúnyuk támadták személyemet és a népi írókat csokorba szedő írásaimat, mint az akkor már neves, többkötetes oktató Csepeli György, valamint Szalai Pál és később az általam sajnálatosan nem ismert Mayer István, a kémiai tudományok doktora. A szerkesztőség eljárása – az, hogy a nyilvánvalóan személyemet támadó írásokat a megjelentetés előtt nekem mutatták meg, megfosztva az érdemi védekezéstől és válaszadás lehetőségétől –, a hozzászólók vehemenciája és kategorikus állásfoglalása egyértelmű üzenet volt számomra. Védelmeszöveget Medvigy Endre, a Forrás Kör vezetője, Sinka és Erdélyi József életművének gondozója lépett fel. Mindez persze már nem segíthetett azon, hogy a sorozatot nem folytathattam, s betekig azszal keltem és fekiüdtem, hogy a Jel-Szó utolsó számának botránnya után nem sokkal lefolyt vitában játszott szerepem talán az államvizsgáim letételének akadályát is jelenthetik. Bár a figyelmeztetések elhangzottak, vizsgáim zökkenőmentesen zajlottak, szakdolgozatomat a népi mozgalom történetéről, sikerrel védhettem meg.

A Jel-Szó és szerkesztői munkánk és nemzedékszervező igyekezetünk annyit mindenesetre teremt számomra, hogy nem sokkal az utolsó szám megjelenését követően 1987. szeptember 27-én együtt autózhattam Lakitelek felé Kiss Gy. Csabával, Szesztay Andrással, Joó Rudolfval és Fasang Árpáddal. S annyiban nem korrekt korábbi értékelésem, és itt néhány nevet feltétlenül említenem kell, hogy személy szerint engem felkaroltak, és igyekeztek a maguk lehetőségei szerint bevonni fiatalágom ellenére (22 éves voltam, talán az egyik legfiatalabb résztvevők egyike) a fontosabb ügyek intézésébe. Ilyen volt Kiss Gy. Csaba, Joó Rudolf vagy éppen Nagy Gáspár, Bakos István, Für Lajos, Mányoki Endre, akik egyenrangú partnerként kezeltek bennünket. Az ő révükön kerülhettem a Bethlen Gábor Alapítvány titkárságának közelébe, olyannyira, hogy Nagy Gáspár amerikai útja alatt több hónapig én helyettesíthettem titkári feladataiban, s lehettem Für Lajossal és Csengey Dénessel résztvevője és szervezője egy szombathelyi alapítványi estnek, Pete Györggyel, az Életünk című folyóirat szerkesztőjével költve el a vacsorát, s jelenhettem meg az Alapítványról szóló előadásom az Életünkben, a Bethlen Gábor Alapítványról szóló összefoglaló írások egyikeként az elsők között. Így lehettem alapítója a miskolci demokrata fórumnak, Furmann Imre lakótelepi lakásában, nemcsak a helyhiány miatt szorongva, vagy a dunajúvárosi munkásforum szervezője és nyilatkozatának szövegezője Bakos Istvánnal, ifj. Fekete Gyulával és az általam felkért munkajogász Kolonay Csillával.

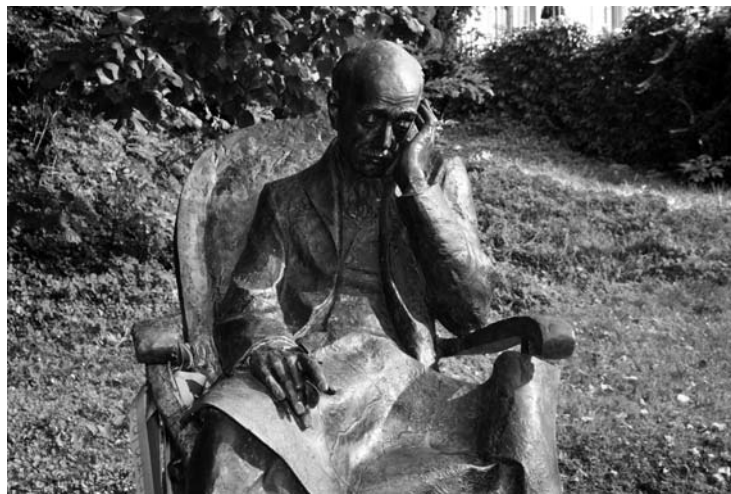
(Az írás szándéka szerint krónika kívánt lenni, így értékelést nem tettem a végére, s ma úgy gondolom, már nem is lehet.)

Martinovics-hegy, 1987–1988. június
Budakeszi, 2006.

J E G Y Z E T E K

- 1 A normál betűvel szedett részek 1987–88-ban születtek, míg a dőlt betűvel írott részek a ma hozzáfűzött jegyzetek.
A *Jel-Szó* az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának időszakos lapja volt, hivatalosan 300 példányban jelent meg. E lapnak Gorondy-Novák Sándor barátommal együtt voltam szerkesztője két éven keresztül. Erről szól ez az írás.
- 2 Talán Németh László írta valamely naplójában.
- 3 Ha nem csal az emlékezetem, Csoóri Sándor akkor éppen „szilenciumon” volt, vagy éppen véget ért „csendespihenője”.
- 4 A témához írt: Hablicsek László: *A népesség jövőbeni alakulása*; Kotymán Zsolt: *Magyarország népességének változása* (joghallgató-Miskolc); dr. Szénássy József: *Ma egy Veszprém és holnap?* A számban megjelent még, érdekességként említtem: Eörsi István *Az új Hegel* című, 1958-as keltezésű verse (Eörsi a verset két másikkal együtt a szerkesztőknek címzett levelében az én címemre küldte meg egyszerű postai küldeményként. Hogy ki közvetíthette, mivel nekünk közvetlen kapcsolatunk nem volt, nem tudom? Levelében többször tett utalást arra, hogy nem sértődik meg, ha nem közöljük a verseket, amelyeket a börtönben írt), Breznay András (Képzőművészeti Főiskola hallgatója) esszéje *A legkisebb felület* címmel.
- 5 Dányi Dezső: Népesedési problémáink a második világháború előtt.
- 6 Pethő Sándor: Rendhagyó elmékedések eltorzult nemzettudatunkról.
- 7 Sajnos pontosan nem tudom mi történt P. S-sel, talán az sem mind helytálló, amit akkor róla leírtam. *Ma már helyzete rendeződött, „elnyerte méltó jutalmát”.*
- 8 Gergely András: Megjegyzések Pethő Sándor írásához
- 9 Valentinyi Andrea: *Magyar nemzetiségek egyenjogúságának szabályozása Csehszlovákiában.*

- 10 Szabó Lajos Mátyás: *Nébány szó a lengyel nemzettudatról* (riport).
- 11 Az ominózus „Spiró-vita”.
- 12 Ha jól emlékezem, a *Kritikának* kínáltunk fel írást – micsoda naivság! –, amely természetesen a szerzők hosszas fárasztása után sem jelenhetett meg.
- 13 Már amennyiben eltekintünk a ’30-as évektől újra és újra felszínre bukó magányos írásoktól vagy éppen vitáktól. A számban napvilágot látott írások: Furmann Imre: *Be akarok kerülni a börtönbe*; Fáy Miklós: *Kereszténység és szegénység* – mindkettő a „Kilátó” rovatban; Lévai Anikó: *Szegénység – hátrányos helyzet – depriváció Magyarországon*; Gorondy-Novák Sándor–Petrik Béla: *Gondolatok a szegénységről*; Vajda Zsuzsa: *Cigányfalu – magyarfalu*.
- 14 Mányoki Endre *Vers és olvasat* című írásával vezette be Fábíán László *Szonettek*, V. Kamenskij *Az orosz futurizmus új utakon*, Jiri Kolar *Képversek* írásait.
- Itt is külön szeretnék megemlékezni Mányoki Endre barátunk nagyszerű segítségéről, amellyel nemcsak a témák megközelítésében adott újabb és újabb szempontokat ötletül, de az írásra fogható szerzők becserkészésében is páratlan vadelejtési tanácsokkal szolgált. Önzetlen és minden gondolatunkra érzékenyen reagáló magatartása nélkül ez a szám egészen biztosan nem lehetett volna olyan, amilyennek végül is sikerült.
- 15 A lap előállítására az egyetemtől kapott számonkénti 800 Ft már akkor is tulajdonképpen szimbolikus anyagi támogatást jelentett, ami egyet jelentett azzal, hogy mindenki ingyen dolgozott, illetőleg akinek esetlegesen fizetni kellett, azt saját forrásból rendeztük.
- 16 Mostanában sok népbíróági anyagot olvasok, végigragtam magam a Magyar Közösség elleni összeesküvés per iratain, amely tulajdonképpen a Kisgazdapárt felszámolására indított koncepció eljárás.
- 17 *Szó szavat hűz...* – Beszélgetés Kulin Ferencsel. Gorondy-Novák Sándor és Petrik Béla.
- 18 *...Ütöképes európai magyarságot...* – Beszélgetés Zsolnai Józseffel. Gorondy-Novák Sándor és Petrik Béla; *...igazságokat kell felmutatni...* – Beszélgetés Szervátiusz Tiborral. Gorondy-Novák Sándor és Petrik Béla.
- 19 Kiss Gy. Csaba: *Jegyzetek a magyarság fogalmáról*.

Gróf Teleki Pál, Balatonboglár

PETRIK BÉLA (1965) Budakeszin élő irodalomtörténész. Ügyvédként dolgozik. A Bethlen Gábor Alapítvány titkára. Kutatási területe a XX. századi magyar népi irodalom. Legutóbbi kötete: *A teljes kép felé* (2008).